

LUNDS
UNIVERSITET

Orsaker: händelser, kausala krafter eller skäl?

- tre olika uppfattningar om kausalitet inom sociologin

Författare: Per Kihlgren 8906154037

Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp

Vårterminen 2013

Handledare: Klas Gustavsson

Sociologiska Institutionen

Abstrakt

Den här uppsatsen behandlar tre olika uppfattningar om kausalitet, filosofen Carl G. Hempels, som tillhör den kunskapsteoretiska inriktningen logisk empirism, den kunskapsteoretiska inriktningen kritisk realism, samt den kulturella sociologins uppfattning som den amerikanske sociologen Isaac Ariail Reed presenterar. Syftet med uppsatsen är att diskutera och kritiskt utvärdera de olika uppfattningarna om kausalitet. Metoden som används är textanalys. I uppsatsen görs gällande att förutsättningen, regelbundenhet, för Hempels uppfattning om kausalitet inte uppfyller kravet på empirisk provbarhet som han ställer upp för påståenden. Det görs även gällande att Hempels uppfattning inte ger en bakomliggande förklaring till hur händelser kan orsaka händelser. Slutsatsen vad gäller den kritiska realismens uppfattning om kausalitet är att den förutsätter regelbundenhet för fastställandet av kausalitet samtidigt som de som står bakom den argumenterar mot regelbundenhet. Det hävdas även att det inte ges tillräckligt starka argument varför de kausala krafter som utpekats som orsaker ska ses som orsaker framför omständigheterna. Slutsatsen vad gäller den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet, att skäl är orsaker, är att den innebär svårigheter för att identifiera orsaker bl.a. p.g.a. att människor kan vara omedvetna om sina skäl. Slutligen dras slutsatsen att alla de tre uppfattningarna om kausalitet har problem vad gäller fastställande av kausalitet.

Författare: Per Kihlgren 8906154037

Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp

Vårterminen 2013

Handledare: Klas Gustavsson

Lunds Universitet Sociologiska Institutionen

Nyckelord: kausalitet, Hempel, kritisk realism, kulturell sociologi, regelbundenhet

Innehållsförteckning

Inledning.....	2
Syfte och disposition	4
Metod.....	5
Uppfattningarna om kausalitet	8
Hempels uppfattning om kausalitet.....	8
Sammanfattning och diskussion.....	10
Den kritiska realismens uppfattning om kausalitet.....	12
Sammanfattning och diskussion.....	15
Den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet	19
Sammanfattning och diskussion.....	21
Jämförelse mellan de olika uppfattningarna om kausalitet samt avslutande diskussion.....	23
Konklusion	25
Litteraturlista.....	28

Inledning¹

Kausalitet är någonting som är centralt inom alla vetenskaper. För att förstå och förklara olika fenomen och förändringar måste orsaksförhållanden klargöras. Vad är det som gör så att X förändras eller vilka intentioner är det som ligger bakom och orsakar ett visst beteende? Även utsagor som att X sker *därför att...*, eller det *leder till...*, har underliggande anspråk på orsaksförhållanden. Om något leder till något annat innebär det att det ingår på något vis i ett orsaksförhållande med det, och om något sker *därför att* något annat har skett innebär det att det sker *på grund av* något annat och därmed är beroende av det, att det är det som orsakar det. Sådana här utsagor är svåra att undvika i vetenskapliga sammanhang *därför att* människor ofta vill kunna peka på faktorer som hänger ihop för att förstå sin verklighet. Om en människa t.ex. observerar en annan människa som betar sig på ett sätt som för den ter sig märkligt, faller det sig naturligt att fråga varför den andra människan betedde sig så. En forskare som intervjuar en person hamnar nästan alltid också oundvikligen i frågor som exempelvis *varför* en person resonerar som den gör eller *varför* den har vissa uppfattningar.

Därför är det oundvikligt att även sociologin som en vetenskap bland andra inte kan undgå en diskussion om kausalitet. Forskare som verkar inom sociologin måste fråga sig om det är möjligt att fastställa kausalitet inom det som sociologin studerar, nämligen den sociala världen. De måste ta ställning till om det går att säga att t.ex. ett beteende sker inom ett visst samhälle *därför att* det finns en viss struktur som orsakar det etc. För om de finner att det inte är möjligt att fastställa kausalitet inom den sociala världen innebär det väldigt mycket för hur sociologi som vetenskap kan bedrivas och hur forskare kan uttrycka sig i språk inom sociologin.

Om de finner att kausalitet inte är möjligt att fastställa, kan sociologisk forskning inte svara på frågor i stil med ”Varför?”, den kan inte förklara varför saker sker eller t.ex. varför människor betar sig på ett visst sätt. Det innebär att det inte går att uttrycka sig i stil med: ”Personen betedde sig så *därför att* dess intention var att nå gemensam förståelse”, eller ”Om en person har föräldrar som tillhör ett samhälles lägre klass leder det ofta till sämre resultat i skolan”.

Om de däremot finner att kausalitet är möjligt att fastställa inom den sociala världen, innebär det krav på en närmare undersökning och förklaring av vad kausalitet inom den sociala

---

¹ Diskussionen av Goldthorpes artikel under det här avsnittet har tidigare förekommit i uppgiften kvalitativexaminationsuppgift på metodkursen på kandidatkursen (se Kihlgren 2013a).

världen är och hur det går att fastställa. Därför är det viktigt för sociologin att diskutera det här. Forskare måste ta ställning till vad det innebär att fastställa ett kausalförhållande och genom vilket tillvägagångssätt det ska ske. De måste t.ex. ta ställning till om kausalitet är en fråga om att binda ihop händelser, där en händelse som följer efter en annan är effekten av den föregående. Ställning måste också tas till om tillvägagångssättet för att fastställa kausalitet ska vara att leta efter regelbundenheter, -och då förutsätta att kausalitet är en fråga om regelbundenhet. Allt det här ovan sammantaget visar att frågan om kausalitet är oundviklig för sociologin att ta ställning till och därför högst relevant. Den handlar om hur sociologin kan bedrivas som vetenskap och vilka anspråk den kan ha.

Ett uttryck för relevansen av den här frågan och att det här är något som diskuteras inom sociologin är den brittiska sociologen John H. Goldthorpes artikel *Causations, Statistics and Sociology* från 2001. I den diskuterar Goldthorpe tre olika uppfattningar om kausalitet och tar ställning till vilken som han anser passar bäst för sociologin.

Den första uppfattningen om kausalitet som Goldthorpe behandlar är kausalitet som robust beroende. Det innebär att en variabel, Y, är beroende av en variabel, X, som kommer före i tiden (Goldthorpe 2001:2). Om ett statistiskt samband kvarstår mellan X och Y även om andra variabler introduceras som kan tänkas vara ansvariga för sambandet; så går det att fastslå att X orsakar Y (ibid.). Exempelvis går det att fastställa att klasstillhörighet orsakar sämre betyg om klasstillhörighet kommer före i tiden; och om det statistiska sambandet mellan variablerna kvarstår även om andra variabler som t.ex. etnicitet och kön konstanthålls. Den här uppfattningen om kausalitet har kritiserats för att orsak då endast blir en fråga om statistiska samband (ibid.:3). Uppfattningen innebär att ett statistiskt samband som har prövats med även andra variabler räcker för att fastställa ett orsakssamband. Men utan en teori så förklaras inte hur det kan vara så att en variabel som statistiskt hänger samman med en annan orsakar den (ibid.). Därför har uppfattningen kritiserats för att den endast visar på samhörighet mellan variabler men inte orsaksförhållanden (ibid.). Ett statistiskt samband mellan två variabler räcker inte enligt Goldthorpe för att fastslå ett kausalsamband, en teori och tolkning måste till som förklarar vad som möjliggör att en variabel, eller något som medföljer denna variabel, kan orsaka en effekt.

Den andra uppfattningen om kausalitet som Goldthorpe presenterar är ”consequential manipulation” (2001:4). Enligt den kan orsaker bara vara sådant som kan manipuleras i ett

experiment (ibid.). Kausalitet kan fastställas utifrån det om en kausal faktor, X, manipuleras, och en systematisk effekt produceras på den svarande variabeln under tillbörlig kontroll, Y, (ibid.:5). Kausalitet undersöks genom att se vad som händer med Y om den utsetts för X jämfört med om den inte gör det (ibid.). Problemet med den här uppfattningen om kausalitet för sociologin är att sociologin inte bedriver forskning genom experiment (ibid.). Det som är sociologins forskningsområde går ej att undersöka som ett experiment där allt som kan tänkas influera ett förhållande går att kontrollera (ibid.:6).

Den sista uppfattningen om kausalitet som Goldthorpe tar upp är kausalitet som en genererande process, och det är också den som han framhåller som den bästa för sociologin (2001:8). Den här uppfattningen innebär att kausalitet knyts till en process som existerar i tid och rum, och som även om den inte är observerbar, genererar Xs kausala effekt på Y och på så vis producerar det statistiska sambandet mellan dem (ibid.:9). De som står bakom den här uppfattningen vidhåller att förklaringar med sådana här mekanismer aldrig är definitiva, och att mer detaljerade förklaringar på en djupare nivå alltid är möjliga (ibid.). Den här uppfattningen om kausalitet löser det problem som kausalitet som robust beroende har; nämligen genom att den utifrån kunskap om variablerna och med hjälp av en teori förklarar det statistiska sambandet och inte endast anser det i sig som tillräckligt för att påvisa kausalitet (ibid.). Genom att hänvisa till en process som är ansvarig för det kausala sambandet erbjuder den en förklaring till sambandet och förklarar varför X orsakar Y.

Syfte och disposition

Den här uppsatsen behandlar tre olika uppfattningar om kausalitet inom sociologin, filosofen Carl G. Hempels, som tillhör den kunskapsteoretiska inriktningen logisk empirism, den kritiska realismen, som är en kunskapsteoretisk inriktning, samt den kulturella sociologins uppfattning som den amerikanske sociologen Isaac Ariail Reed presenterar.

Syftet med uppsatsen är att diskutera och kritiskt utvärdera de olika uppfattningarna om kausalitet. Ställning ska tas till de olika uppfattningarnas rimlighet utifrån argument för och emot dem; samt möjligheten av att applicera dem på sociologins empiri. Uppfattningarna om kausalitet ska även jämföras med varandra beträffande vilken syn de har på kausalitet och deras styrkor respektive svagheter.

Uppsatsen börjar med en diskussion av metoden som används i uppsatsen och svagheter samt problem med den tas upp. Under det här avsnittet diskuteras även urvalet av uppfattningarna om kausalitet samt litteraturen som använts. Sedan diskuteras och utvärderas Hempels uppfattning om kausalitet, som också kommer först kronologiskt i historien. Efter det behandlas och utvärderas den kritiska realismens uppfattning om kausalitet. Därefter tas den sista uppfattningen upp, vilken är Reeds, och en bedömning görs utifrån argument som kan anföras för och emot den.

När de tre uppfattningarna om kausalitet har presenterats och utvärderats, jämförs de med varandra. De jämförs beträffande deras syn på kausalitet, deras styrkor och svagheter. Sedan förs en avslutande diskussion angående de olika uppfattningarnas rimlighet och möjligheten av att applicera dem på sociologins empiri. Slutligen följer en sammanfattning av uppsatsens resultat.

Metod²

Syftet med den här uppsatsen är att diskutera och kritiskt utvärdera olika uppfattningar om kausalitet. Det innebär att texterna som behandlar de här kausalitetsuppfattningarna måste analyseras och utvärderas. Det som påstås i texterna och de argument som förs fram som skäl till påståendena måste då klargöras. Eftersom uppsatsen handlar om att utvärdera uppfattningarna om kausalitet måste även påståendena och skälen som förs fram för dem bedömas, även de invändningar som går att göra mot dem måste föras fram. Det kräver ett reflexivt och argumenterande förhållningssätt. Därför har metoden textanalys, med inslag av argumentationsanalys, använts i uppsatsen.

I statsvetarna Göran Bergström och Kristina Boréus text om metoden argumentationsanalys ses ett påstående som den idé som kan sägas uttryckas av en språklig sats (2012:94). Men olika satser kan uttrycka samma påstående, och samma sats kan beroende på sammanhanget uttrycka olika påståenden (ibid.). Därför måste satser i texterna som behandlar uppfattningarna om kausalitet tolkas och klargöras så att de påståenden de ger uttryck för kommer fram och kan bedömas. En sådan tolkning kan även handla om att urskilja vilka påståenden som hänger samman, och hur de hänger samman (ibid.:97). Argumenten (vilka är påståenden) i en text kan ha som avsikt att stödja uppfattningen om kausalitet direkt eller

---

² En liten del av det här avsnittet har tidigare förekommit i examinationsuppgiften inom kvalitativmetod på metodkursen inom kandidatkursen (se Kihlgren 2013a).

stödja något annat argument för det (ibid.:100). För att göra en utvärdering av en uppfattning om kausalitet kan därför en sådan urskiljning behöva göras, därför att en diskussion och bedömning av de påståenden och skäl som förs fram för en uppfattning om kausalitet kan kräva en förståelse av vilka andra påståenden de vilar på.

När det handlar om att bedöma ett faktapåstående gäller det att fråga efter vilken undersökning som kan ge belägg för det och om resultatet från en sådan undersökning finns tillgängligt (ibid.:127). Om det inte finns något resultat att tillgå, gäller det att försöka resonera sig fram till hållbarheten (ibid.). Det går möjligtvis att i ett sådant fall resonera kring hållbarheten utifrån annan kunskap som finns att tillgå och som är relevant för påståendet. Inom samhällsvetenskapen och det verkliga livet är det ofta svårt att ge entydiga svar angående ett påståendes trovärdighet och därför blir bedömningen ofta osäker (ibid.:128). Men genom att åberopa sig på annan kunskap som det råder konsensus kring, argumentera väl för sin bedömning och utgå ifrån sunt förnuft, går det möjligtvis att ställa upp starkare skäl för eller emot ett påstående som det råder osäkerhet kring.

Då en uppfattning om kausalitet ska utvärderas räcker det inte bara med att utgå ifrån de påståenden och skäl som förs fram för det. En bedömning kräver också att det förs fram eventuella möjliga invändningar som inte tas upp i texten. Utifrån de påståenden och skäl som förs fram i texterna måste bedömaren resonera fram tänkbara invändningar. Alla bedömningar har dock alltid ett inslag av subjektivitet och osäkerhet (ibid.:131). Hur t.ex. påståenden tolkas är beroende av personen som gör tolkningen och som nämnts så råder det ofta en osäkerhet i bedömningen av trovärdigheten av ett påstående inom samhällsvetenskapen. Därför kan inte bedömningarna av trovärdigheten hos påståenden som görs i den här uppsatsen åberopa sig på objektiva sanningar inom samhällsvetenskapen. Utan bedömningarna måste luta sig på skäl som kan anses tala för eller mot trovärdigheten och rimligheten hos dessa påståenden. Men vilka skäl som är relevanta är ingen självklarhet, och det är inte hellre nödvändigtvis så att alla som verkar inom sociologin skulle vara överens om dem. Samma sak gäller för rimligheten hos dessa skäl. Eftersom det, som sagt, inte finns någon objektiv instans för bedömning av bedömningar, måste dessa stödja sig på konsensus inom sociologin samt sunt förnuft. De måste stödja sig på sunt förnuft i dessa bemärkelser: det som verkar rimligt utifrån vad människor i uppsatsens sammanhang betraktar som allmän kunskap, att konsekvenserna för ett argument inte leder till absurditeter eller motsägelser inom argumentationen. Dock är det inte självklart vad som kan betraktas som sunt förnuft eller vad det råder konsensus om

inom sociologin. Det här innebär att bedömningarna i den här uppsatsen, i den här bemärkelsen, innehåller en stor grad av osäkerhet.

Förfarandet i den här uppsatsen innebär som sagt att texter tolkas så att de påstående de uttrycker kommer fram. Eftersom det handlar om en tolkning, råder en osäkerhet. Tolkningen stämmer nödvändigtvis inte överens med vad textens avsändare menade eller med vad andra läsare av texten skulle uttolka. Därför är det viktigt att hålla i åtanke att den här uppsatsen handlar om tolkningar av texter och att dessa inte är de enda möjliga och korrekta läsningarna av texterna.

Urvalet av uppfattningarna om kausalitet till den här uppsatsen har baserats på kriterier som inflytande, aktualitet och bredd. Texten som Hempels uppfattning om kausalitet hämtas ifrån är artikeln *Generella lagar i historien*. Hempels uppfattning om kausalitet har valts ut eftersom den har haft stor inflytande inom sociologin. Den har även valts ut för att få en bredd på uppfattningarna om kausalitet som behandlas i uppsatsen, så att kontraster i hur kausalitet kan betraktas kommer fram.

Den kritiska realismens uppfattning om kausalitet har främst valts ut för dess aktualitet³. Den förekommer bl.a. i aktuell metodlitteratur som ingår på kurser vid sociologiska institutionen i Lund. Den uppfattning om kausalitet som den kritiska realismen står bakom baseras här främst på den brittiska sociologen Andrew Sayers böcker *Method in Social Science* (1992) och *Realism and Social Science* (2000), men även på de svenska sociologerna Danemarks et al. diskussion i *Att förklara samhället* (2003) och Göran Djurfeldts i *Boström och kaminen* (1996). Litteraturen som behandlar den kritiska realismens uppfattning om kausalitet har valts ut utifrån att den är skriven av forskare som själva tillhör denna inriktning.

Den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet har även valts ut med tanke på aktualitet. Boken *The Oxford Handbook of Cultural Sociology* där Reeds text om kausalitet förekommer i är från år 2012. Den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet har även valts ut med tanke på bredd. Därför att medtagandet av den innebär att en annan aktuell uppfattning om kausalitet, som tillhör en annan riktning inom sociologin än den kritiska realismen, får komma till tals och jämföras med de andra uppfattningarna om kausalitet.

---

³ Jag vill tacka professor Thomas Brante vid Lunds Universitet för tipset om kritisk Realism.

Uppfattningarna om kausalitet

Hempels uppfattning om kausalitet

Filosofen Carl G. Hempel, som tillhör den kunskapsteoretiska inriktningen logisk empirism⁴, vill i texten *Generella lagar i historien* (1942/2008) visa att generella lagar är nödvändiga inom historisk forskning. Hempel definierar vad en generell lag är så här: ”/.../ ett påstående i universell villkorsform som lämpliga empiriska upptäckter kan bekräfta eller vederlägga.” (Hempel 1942/2008: 335). Det här innebär alltså något som gäller universellt, generellt och som är väl styrkt empiriskt. I sin text använder Hempel uttrycket ”generell hypotes”, vilket uttrycker en regelbundenhet i form utav att när en händelse av ett specifikt slag inträffar vid en viss tidpunkt och på en viss plats, inträffar en händelse av ett specifikt slag på en plats och vid en tidpunkt vilka är på ett bestämt sätt relaterade till tidpunkten och platsen för den första händelsens inträffande. Hempel skriver att händelser som är förbundna genom en sådan lag som beskrivits ofta betecknas som orsak och verkan. Hempel skriver också att hans förklaringsmodell är tillämplig på alla förklaringar inom empirisk vetenskap (ibid.:340). Därför kan hans uppfattning betraktas som gällande för sociologin.

Så här formulerar Hempel vad en vetenskaplig förklaring av händelser ska bestå av:

- (1) en mängd av påståenden som utsäger att vissa bestämda händelser $O_1, \dots, O_n$ inträffar vid bestämda tidpunkter och på bestämda platser,
- (2) en mängd av generella hypoteser, sådana att
  - (a) påståendena i båda mängderna har rimligt stöd i empiriska bevis,
  - (b) från dessa båda mängder kan påståendet att händelsen V inträffar härledas logiskt (Hempel 1942/2008: 336).

Mängden påståenden (1) anger de bestämmande betingelserna för den händelse som ska förklaras, och mängden (2) innehåller de generella lagar på vilka förklaringen grundas (ibid.)

---

⁴ Logisk empirism, i traditionell mening, vidhåller att all kunskap är baserad på sinneserfarenhet (Mautner 2005). Det finns ingen annan typ av kunskap och all riktig empirisk vetenskap innebär beskrivandet och förklarandet av empiriska fakta (ibid.). Det innebär också att principen för metoderna för fysik och samhällsvetenskap betraktas som samma (ibid.)

De generella lagarna innebär att när händelser i (1) inträffar, kommer händelsen (V) som ska förklaras inträffa. Därför krävs det att för att en mängd bestämda händelser ska anses vara orsaken till en bestämd händelse måste slutsatsen om den händelsens inträffande direkt följa ur inträffandet av de orsakande händelserna utifrån de generella lagarna.

I sin text illustrerar Hempel den här modellen med ett naturvetenskapligt exempel, men eftersom den här uppsatsen handlar om sociologi presenteras här ett annat illustrerande exempel som dock ej har anspråk på att beskriva riktiga generella hypoteser inom den sociala världen. *Exempel:* Händelsen som ska förklaras är att två personer hälsar på varandra. Påståendena (1) är att två personer som känner varandra väl möter varandra på gatan och att de båda ser och känner igen varandra. De generella hypoteserna (2) är en till antalet i det här fallet och den säger att då människor som känner varandra väl möter varandra ute och ser varandra så hälsar de på varandra. Från (1) och (2) kan slutsatsen att de två personerna hälsar på varandra logiskt härledas. Alltså har, enligt Hempel, en förklaring av händelsen åstadkommit och händelserna i (1) har utpekats som dess orsak.

Hempel menar att det är viktigt att påpeka att händelserna ovan är typer av händelser eller egenskaper hos händelser, och inte individuella händelser (ibid.:337). Han menar att det alltid är att en händelse av en viss typ inträffar vid en bestämd tidpunkt och plats, som beskrivs eller förklaras inom all empirisk vetenskap. Utifrån exemplet ovan är typen av händelse som förklaras att två personer hälsar på varandra och alltså inte just den individuella händelsen att just de här två personer hälsar på varandra. En fullständig beskrivning eller förklaring av en individuell händelse, som t.ex. ett specifikt mord, går aldrig att slutföra eftersom det skulle innebära att alla egenskaper (ex. motiv, tillfälligheter vad gäller själva utförandet av mordet etc.) som under händelsen var förestående anges och att de inordnas under generella hypoteser (ibid.).

Utifrån formuleringen av en vetenskaplig förklaring av händelser stipulerar Hempel att en mängd händelser endast kan sägas orsaka en händelse om det går att peka ut generella lagar som enligt ovan binder samman dem (ibid.:338). Förklaringar av kausalitet som inte innehåller sådana empiriska lagar och t.ex. åberopar sig på intuitiv rimlighet är därför enligt Hempel oacceptabla som vetenskapliga förklaringar. En vetenskaplig förklaring av kausalitet ska enligt honom kunna prövas på följande sätt: empirisk prövning av påståendena i (1), empirisk prövning av de generella hypoteserna och en undersökning huruvida händelsen som

ska förklaras följer ur påståendena i (1) tillsammans med de generella hypoteserna (ibid.). Alltså måste alla kausala förklaringar enligt Hempel styrkas genom empirisk prövning och de generella hypoteser de måste innehålla måste bekräftas empiriskt för att förklaringen ska anses som giltig.

När det gäller förutsägelser har de samma logiska struktur som förklaringar (ibid.:339). En förklaring kan därför inte betraktas som fullständig om den inte också kan användas som förutsägelse (ibid.). Utifrån exemplet ovan ska kännedomen om händelsen att två personer som känner varandra väl kommer att möta och se varandra ute, och den generella hypotesen att människor som känner varandra väl och möts ute hälsar på varandra, utgöra en tillräcklig grund för att förutsäga att de kommer att hälsa på varandra.

Hempel anser att även metoder som försöker förstå historiska händelser genom att forskaren lever sig in i den historiska personens position, åberopar sig på generella hypoteser och måste därför bedömas utifrån deras giltighet. Med en sådan metod generaliserar forskaren sina resultat utifrån sin inlevelse till en allmän regel och använder denna som förklaringsprincip till händelsen (ibid.:345). När forskaren lever sig in i den historiska personens position och drar slutsatser utifrån sin inlevelse om den faktiska historiska händelsen, måste forskaren åberopa sig på generella hypoteser, eftersom forskaren drar generella slutsatser om vad som måste gälla för andra personer utifrån sina egna resultat. Forskaren kan, enligt Hempel, endast dra giltiga slutsatser om historiska personer om hans resultat följer generella hypoteser som gäller för alla. Detsamma gäller för slutsatser om samtida händelser utifrån forskarens resultat efter inlevelse.

Forskaren som endast skulle ägna sig åt ”ren beskrivning” av händelser som skett skulle, enligt Hempel, även vara tvungen att använda generella hypoteser (ibid.:348). Eftersom det som skett är oåtkomligt för direkt undersökning måste forskaren skaffa sig kunskap genom indirekta metoder, genom att använda generella hypoteser som binder samman forskarens nuvarande data med de gångna händelsernas (ibid.:349). Forskaren måste t.ex. anta (och då förutsätta generella hypoteser) att det som gäller nu även gällde då.

Sammanfattning och diskussion

Hempels uppfattning om kausalitet kan sammanfattas som följande:

- En förklaring till varför något sker, vad som orsakar det, ska innehålla en mängd påståenden om händelser som kommer före i tiden i förhållande till det som ska förklaras.
- Förklaringen ska också innehålla en mängd generella hypoteser.
- Händelserna och de generella hypoteserna måste ha stöd i empiriska bevis.
- Från händelserna och de generella hypoteserna ska inträffandet av det som ska förklaras kunna härledas logiskt.
- För att något ska betraktas som ett orsaksförhållande *måste* orsak och verkan bindas samman av generella hypoteser.
- Även metoder som förklarar genom inlevelse eller endast hänger sig åt ren beskrivning kan inte undgå att förutsätta generella hypoteser.

I sin text argumenterar Hempel aldrig varför kausala förklaringar måste prövas empiriskt. Han argumenterar heller aldrig för sin grundläggande premiss att den sociala världen och historien är regelbundna. Om det ska finnas generella lagar måste den sociala världen och historien vara regelbundna eftersom det måste finnas ”lagar” som gäller i alla fall. Men att så är fallet är inte något som är självklart och som kan tas för givet. Eftersom han hävdar att alla förklaringar och generella hypoteser måste prövas empiriskt borde hans premiss om den sociala världens regelbundenhet även den med nödvändighet kunna prövas empiriskt. Men det här är något som är omöjligt eftersom det säger sig självt att alla fall för t.ex. en händelse inte går att undersöka för att se om det finns en regelbundenhet; en människa som skulle företa en sådan undersökning kan ju inte undersöka alla fall i det förgångna eller i framtiden, det skulle även vara omöjligt att hinna med att undersöka alla samtida fall. Därför måste Hempel godta (om han ska hålla fast vid att den sociala världen och historien är regelbunden) att det finns påståenden som kan godtas men som inte kan prövas empiriskt. Men om det godtas kan han inte kritisera andras påståenden på basis att de inte går att pröva empiriskt. Om det inte godtas, faller premissen för hela hans argumentation och den kan inte betraktas som giltig utifrån hans eget krav på empirisk prövbarhet.

Hempels uppfattning om kausalitet överensstämmer närmast med den uppfattning som Goldthorpe kallar kausalitet som robust beroende, med den skillnaden att Goldthorpe inte nämner generella hypoteser. Uppfattningen lider av samma problem som Goldthorpe beskrev, nämligen att den endast innebär att kausalitet kan ses som ett samband (om än ett starkt sådant

då det stärks av generella hypoteser). Men den kan inte förklara hur de föregående händelserna som binds samman med de efterkommande med generella hypoteser, orsakar de händelserna. Den innefattar ingen teori som förklarar hur ett sådant orsakande är möjligt. I den här meningen är Hempels uppfattning om kausalitet egentligen inte en uppfattning om kausalitet utan om starka samband.

Den kritiska realismens uppfattning om kausalitet⁵

Den typ av kunskapsteori som främst har en aktuell uppfattning om kausalitet inom sociologin är den kritiska realismen⁶. Diskussionen utgår främst utifrån sociologen Andrew Sayers presentation i *Realism and Social Science* (1992) och *Method in Social Science: a Realist Approach* (2002).

Den kritiska realismens uppfattning om kausalitet överensstämmer med kausalitet som genererande process, som Goldthorpe diskuterar i sin artikel. Processen eller mekanismen som genererar Xs kausala effekt på Y är den samma som de kausala krafter som den kritiska realismen talar om. Båda uppfattningarna kan också, genom att hänvisa till kausala krafter och generativa mekanismer, erbjuda en förklaring till varför ett statistiskt samband existerar och hur X kan ha en effekt på Y.

Teorin om kausalitet som Andrew Sayer diskuterar i *Realism and Social Science* utgår ifrån att objekt i den sociala världen, som t.ex. en byråkrati, har kausala krafter och specifika benägenheter till vissa typer av förändringar. Det handlar om objekts möjlighet att producera effekter. Sådana kausala krafter måste inte vara observerbara entiteter och de kan existera även om de är passiva och inte kommer till uttryck (ibid.: 12). Sayer rättfärdigar existensen av sådana för sinnena ej synliga entiteter genom att hävda att vissa observerbara effekter bara kan förklaras genom hänvisning till dem.

Enligt Sayer kan även sådana saker som skäl för människor till att handla på olika sätt ses som orsaker (2000:18). Han skriver att ifall hemska åsikter inte kunde åsamka skada skulle

---

⁵ Delar av det här avsnittet har förekommit i inlämningsuppgiften "litteraturpaper" på teorikursen inom kandidatkursen (2013b).

⁶ Den kritiska realismen är en kunskapsteoretisk inriktning som tar avstånd från idealism, idén att endast medvetande och mentala representationer existerar (Mautner 2005). Den menar att det finns en oberoende verklighet. Men till skillnad från "naiv" realism innebär kritisk realism att vår kunskap om den yttre världen alltid innefattar ett subjekt, intrycket av ett objekt samt ett objekt (ibid.). Alltså kunskap kommer av att ett subjekt med sinnena observerar ett objekt och då får ett intryck av objektet som ej är det samma som objektet.

det inte finnas någon anledning att kritisera dem (Sayer 1992:111). Vi kanske inte vet mycket om sambandet mellan intention och handling; men att skäl kan orsaka handlingar förutsetts ständigt (ibid.). Exempelvis kommunicerande interaktion förutsätter möjligheten att det ska kunna leda till materiella resultat (ibid.). Vi skulle annars inte kunna förvänta oss att någon skulle skicka saltet om vi ber om det vid middagsbordet

Huruvida de kausala krafterna hos objekt, som strukturer eller delar av strukturer⁷, i den sociala världen kommer till uttryck är beroende av omständigheter (Sayer 2000: 14). Den svenska sociologen Göran Djurfeldt ger en klar definition av den här typen av kausalitet på följande vis (han använder ordet betingelser istället för omständigheter och generativa mekanismer istället för kausala krafter):

.../ Ett objekt (X) bär i kraft av sin struktur (S) på vissa generativa mekanismer /.../, så att när en viss betingelse (B₁) är tillstädes utlöser dessa en bestämd händelse (H₁) (Djurfeldt 1996: 56).

Det här kan illustreras med följande exempel: om en människas kausala kraft att t.ex. hälsa på en annan människa ska komma till uttryck kan bero på omständigheten att den människan som han möter är en människa han känner. Resultatet av att den kausala kraften att hälsa kommer till uttryck beror också på omständigheter, som t.ex. om den andre känner igen den som hälsar eller uppfattar att den hälsar.

Vidare involverar en förklaring till att en kausal kraft existerar upptäckandet av hur objektet fungerar (Sayer 2000:14). De svenska kritiska realisterna Danermark et al. skriver att objekten har sina kausala krafter på grund av sin struktur och de kausala krafterna är som de är tack vare denna struktur (2003: 97). T.ex. förklaringen till varför en människa har en kraft att hälsa beror på upptäckten och förståelsen att den kraften bland annat är beroende av hennes kunskap i språket, hennes sociala förmåga och att det finns normer som reglerar hälsandet mellan människor.

Som tidigare sagts kan även strukturer eller sociala relationer ha kausala krafter. Danermark et al. exemplifierar det här med att: ”.../ mäns sociala mervärde jämfört med kvinnors inte beror på speciella manliga respektive kvinnliga egenskaper utan möjliggörs av sociala och

---

⁷ När jag hädanefter använder ordet objekt i texten är det i den här betydelsen.

patriarkala könsrelationer.” (2003: 96). Men även om strukturer har kausala krafter är det bara människor som är effektiva orsaker (ibid: 143). Strukturernas krafter kan endast verka genom människor. För att patriarkala könsrelationers kraft att ge män socialt mervärde ska komma till uttryck krävs det att en man handlar i en social situation.

Eftersom kausalitet utifrån kritisk realism bygger på kausala krafter som i sin tur är beroende av omständigheter, handlar kausalitet utifrån den inte om regelbundenhet bland följder av händelser (Sayer 2000: 14). Med utgångspunkt i exemplet ovan är det alltså inte händelsen att en person möter en annan person som den känner igen som orsakar händelsen att den hälsar. Därför går det inte att bevisa kausalitet genom att insamla data och leta efter regelbundenheter. Då den kritiska realismens uppfattning om kausalitet inte handlar om händelser som orsakar händelser; går den längre än så i sin beskrivning av kausalitet. Om det hävdas att en händelse orsakar en annan händelse, förklaras fortfarande inte *hur* den händelsen kunde orsaka den andra händelsen. Den kritiska realismens uppfattning om kausalitet ger en mer detaljerad förklaring än så, genom att beskriva kausala krafter som det som orsakar t.ex. att en människa hälsar, förklarar den hur hälsandet kunde orsakas. Det kan den göra genom att t.ex. peka på människans förmåga att uttrycka sig språkligt.

Sayer vänder sig även emot idén att kausalitet skulle vara en fråga om regelbundenhet utifrån följande skäl:

/.../ contrary to popular myth (derived from the association of causality with regularity), what causes an event has nothing to do with the number of times it has been observed to occur and nothing to do with whether we happen to be able to predict it. Indeed, there are some objects whose causal powers we believe we know, even though they have never been exercised; for example, our causal liabilities with respect to neutron bombs. (Sayer 1992: 110)

Det finns alltså ingenting som säger att vad som orsakar något måste vara en fråga om regelbundenhet, om frekvensen av förekommandet. En bros kollaps skulle t.ex. i ett fall av hundra ha kunnat orsakas av en kraftig storm men i alla andra fall av en felaktig konstruktion. Det innebär inte att det alltid är en felaktig konstruktion som orsakar att broar kollapsar.

Sayer skriver också att sociala fenomen varierar mycket bland annat därför att människor tolkar situationer och inte bara reagerar passivt (ibid: 13). Människor påverkar också och

förändrar hela tiden de objekt som de omges av och interagerar med (Danermark et al. 2003:114). Det här innebär därför att kausala förhållanden bland sociala fenomen nästan aldrig är stabila och regelbundna. I den sociala världen kan samma kausala kraft orsaka olika effekter beroende på vilka omständigheter som är närvarande. Det kan också vara så att samma effekt orsakas av olika kausala krafter (Sayer 2000: 14). Möjligheten finns dock att vissa fall av empiriska regelbundenheter kan rikta uppmärksamheten mot objekt vars kausala krafter är ansvariga för mönstret (Sayer 1992: 114). Men då krävs det mer kvalitativ information om det aktuella objektets natur och inte mer kvantitativ data som visar på korrelationer för att bekräfta detta (ibid.).

Då de kausala krafterna inte är synliga går det inte heller att leta efter kausalitet utifrån regelbundenheter i insamlad data utan någon teori. Göran Djurfeldt skriver att det därför krävs en teori om dem för att kunna påvisa dessa krafter och att det därför inte är metoden eller datan som är det viktigaste redskapet för att upptäcka kausalitet utifrån den kritiska realismen (1996: 59). De här teorierna måste innehålla antaganden om hur människor agerar i olika sammanhang och de kan inte inrymma alla de möjliga omständigheter som kan spela roll i ett sammanhang (ibid: 63). Därför utesluter de den enorma variation av agerande som kan förekomma och överensstämmer därmed inte med hur det faktiskt förhåller sig i den sociala världen. Djurfeldt skriver också att ett kausalitetsförhållande strängt taget bara går att fastställa i efterhand då alla relevanta omständigheter går att överblicka (ibid:66).

Sayer skriver att det i den sociala världen finns en mängd objekt och kausala krafter som interagerar med varandra, vilket gör det svårt att identifiera vilken kausal kraft som är ansvarig för en effekt (2000: 16). För att tackla det här problemet kan en forskare ställa frågor angående nödvändigheten av en relation mellan objekt, nödvändiga villkor för att ett objekt eller en praktik kan förekomma (ibid:17). Forskaren kan t.ex. fråga om vad förekomsten av ett objekt förutsätter, om objektet kan existera utan närvaron av ett annat objekt som förekommer i fallet där ett kausalt förhållande ska fastslås, samt *vad* hos objektet som möjliggör vissa effekter (ibid. 16). Med hjälp av sådana frågor kan forskaren sedan försöka identifiera den ansvariga kausala kraften.

Sammanfattning och diskussion

Här följer en sammanfattning av den kritiska realismens uppfattning om kausalitet:

- Objekt i den sociala världen har kausala krafter, sätt att verka.

- De kausala krafterna är inte direkt observerbara och de kan existera passivt även om de inte kommer till uttryck.
- Existensen av kausala krafter som inte går att erfara med sinnen antages därför att vissa synliga effekter endast kan förklaras med hjälp av hänvisning till dessa.
- Huruvida de kausala krafterna kommer till uttryck är beroende av omständigheter och vilken effekt de får ifall de kommer till uttryck beror även på de närvarande omständigheterna.
- Utifrån den kritiska realismen är kausalitet inte en fråga om regelbundenhet, en kausal kraft måste inte komma till uttryck regelbundet, den sociala världen är så konstituerad att den ofta inte är regelbunden.
- På grund av den sociala världens variationsrikedom och konstitution går kausalitet strängt taget bara att fastställa i efterhand då alla omständigheter som varit närvarande går att överblicka.

Det går att invända mot Sayers påstående om ansvariga kausala krafter utifrån vad han själv säger om regelbundenhet. För att svara på frågorna som ska hjälpa till att identifiera den ansvariga kausala kraften, måste regelbundenhet förutsättas. För att dra slutsatsen om vad som förutsätter ett objekt måste hänsyn tas till andra situationer där objektet förekommer. Därmed förutsetts att vad som gäller i andra situationer även ska gälla i situationen som frågorna ställs angående. Det förutsätts också att objekt i den sociala världen alltid är samma i alla situationer de förekommer i. Det här behöver inte vara fallet då t.ex. ett objekt i den sociala världen som t.ex. en norm inte är exakt samma sak i alla situationer. Exempelvis kan normen att hälsa på personer som är bekanta tolkas annorlunda av människor i olika situationer och är därför i viss mening inte ”samma” objekt i alla situationer. Därför går det inte att ställa frågorna ovan angående objektet eftersom andra situationer som svaret på frågorna åberopar sig på inte innefattar ”samma” objekt. Om en forskare t.ex. frågar sig vad som förutsätter förekomsten av normen att hälsa på bekanta måste forskaren reflektera över andra situationer där normen förekommer. Han måste förutsätta att normen är ”samma” objekt i andra situationer. Normen måste vara konstant i alla situationer eftersom det som förutsätter dess förekomst i andra situationer antas gälla även i den aktuella situationen. Detta kräver att det är samma objekt i den.

Det har skrivits ovan att de kausala krafterna är beroende av närvaron av vissa omständigheter för att de ska komma till uttryck. Det är *nödvändigt* för att en händelse ska ske att vissa omständigheter är närvarande. I exemplet ovan är omständigheten att en människa känner igen en annan människa nödvändig för att den kausala kraften hos den att hälsa ska komma till uttryck. Eftersom vissa omständigheters närvaro är nödvändig för att en kausal kraft ska komma till uttryck, är frågan: Varför är det inte mer rimligt att säga att det är omständigheterna som orsakar en händelse? Det är ju omständigheten att människan känner igen en annan människa som *gör* att den hälsar på den andra människan. Det är den omständigheten som får hälsandet att ske. Om vi observerar situationen där en människa hälsar på en annan människa ser vi inte att en kausal kraft att hälsa kommer till uttryck utan att en människa känner igen en människa och då hälsar på den. Sayer påpekar som sagt att de kausala krafterna inte går att erfara med sinnen men att hävdandet av dem rättfärdigas genom att en händelse endast kan förklaras med hjälp av dem. Men i exemplet ovan behövs det inte refereras till några kausala krafter för att förklara varför hälsandet sker. Det räcker med att påpeka att hälsandet sker eftersom en människa känner igen en annan människa och att det finns en norm som säger att människor som känner varandra ska hälsa på varandra. Alltså visar det här exemplet att det inte behövs refereras till kausala krafter för att förklara en situation. Om det alltså är möjligt att förklara en händelse med en omständighet som är synlig och därmed ligger närmare till hands som förklaring; varför skulle det vara mer rimligt att förklara den med en kausal kraft som inte går att erfara med sinnen?

En orsak kommer ju också alltid före i tiden jämfört med verkan. Det säger ju sig självt t.ex. att blixten slår ner i ett träd innan det brinner upp. Om det då är så att orsaker är något som kommer före i tiden, så borde omständigheterna betraktas som orsak framför de kausala krafterna. Omständigheten att en människa möter och ser en människa den känner ute kommer före utlösandet av den kausala kraften hos en människa att hälsa.

Om ovanstående argumentation accepteras och det alltså är mer rimligt att hävda att omständigheter och inte kausala krafter orsakar händelser, hamnar vi i det problem som den skotske 1700-tals filosofen David Hume beskrev; att det enda som erfars är att något sker *innan* en effekt och inte att det orsakar effekten (Kenny 2009). I exemplet ovan erfars endast att en människa känner igen en annan människa och *därefter* hälsar. Om en utomstående människa står och betraktar situationen så ser den endast att igenkännandet sker innan hälsandet, men inte att det orsakar hälsandet. Det här innebär att om en händelse ska förklaras

med att omständigheterna orsakar den, går det inte att utifrån observation hävda att omständigheterna orsakar händelsen eftersom inget orsaksförhållande är synligt.

Men även om den kritiska realismens uppfattning om kausalitet är den som vidhålls, kommer den i en mening inte förbi Humes problem. Uppfattningen innebär att vissa omständigheter möjliggör utlösandet av kausala krafter hos objekt. Därför leder det till precis samma problem som ovan då det inte går att observera att det är omständigheterna som möjliggör att en kausal kraft utlöses, utan endast att de är närvarande samtidigt som den utlöses. Eftersom det här är fallet går det inte utifrån den kritiska realismens uppfattning om kausalitet tala om omständigheter som möjliggör utlösandet av vissa kausala krafter hos objekt, utan endast att de omständigheterna är närvarande vid utlösandet. Men även om omständigheterna bortses ifrån är de kausala krafterna som sagt inte erfara med sinnena och därför går det aldrig att erfara att de faktiskt orsakar en effekt.

Oavsett om de här invändningarna accepteras eller inte finns det problem, som de kritiska realisterna medger själva, vad gäller möjligheten att applicera uppfattningen om kausalitet på den sociala världen. Eftersom den sociala världen är oerhört variationsrik och beroende av omständigheter kan olika krafter orsaka samma effekter eller samma krafter olika effekter. Människans förmåga att tolka och påverka situationer i den sociala världen medför också frånvaro av regelbundenhet och möjlighet att förutsäga. Djurfeldt skriver som sagt själv att det strängt taget endast går att fastställa kausala förhållanden i efterhand då alla omständigheter går att överblicka. Men även möjligheten av att ha en överblick över alla omständigheter i efterhand går att ifrågasätta; då det kan vara svårt att rekonstruera och få klarhet i alla de omständigheter och tillfälligheter som spelat roll i en människas handlande. Om en forskare t.ex. försöker rekonstruera de motiv som spelat roll för en människas handlande genom en intervju finns möjligheten att människan har glömt bort vad som motiverade den eller att den inte själv var medveten om det. Därför är, om den kritiska realismens uppfattning om kausalitet trots invändningarna vidhålls som rimlig, möjligheterna för att fastställa kausala förhållanden utifrån den mycket knappa.

Den kulturella sociologins⁸ uppfattning om kausalitet

Den amerikanske sociologen Isaac Ariail Reed skriver om den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet i texten *Cultural Sociology as Research Program: Post-Positivism, Meaning and Causality* från 2012. Reeds presentation av uppfattningen om kausalitet utgår till stor del från neo-pragmatismen Donald Davidsons arbete.

Reed skriver att huvuduppgiften för en kulturell sociolog är att korrekt tolka symboliska strukturer för att förstå de djupa meningar som omger en viss mängd sociala handlingar (2012:37). Den här tolkningen ska sedan leda forskaren till förklaringar av sociala handlingar. Enligt Reed förutsätter en sådan här symbolisk tolkning att skäl är orsaker. Det är det som är kärnan i den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet. Skäl som t.ex. en människas preferens att göra ekonomisk vinst eller att undvika att bli utesluten ur en viss grupp, är det som orsakar sociala handlingar.

I kontrast till en mer traditionell filosofisk syn på förklaring där förklaringar förknippas med täckande lagar⁹ och där förklaring och tolkning är tydligt åtskilda; menar Reed, med utgångspunkt ur Davidson, att det finns skäl att tro att det är möjligt att identifiera orsaker i en mer singular och individualiserad mening som överensstämmer med den kulturella sociologins sätt att använda teori för att få fram dolda meningar (ibid.). Ett sätt att använda teori som Reed likställer med Webers sätt att använda teori för att analysera "historiska individer" som kapitalismens anda (ibid.). Det innebär att något som identifieras som orsaken i ett specifikt fall inte behöver vara orsaken i andra liknande fall. Orsaker måste inte ingå under en täckande lag som kopplar ihop dem med dess effekter och som förutsätter regelbundenhet. Det innebär att orsaker kan vara unika från fall till fall och måste inte i ett givet fall kopplas ihop med förhållandena i andra fall för att betraktas som orsaker.

---

⁸En av kulturell sociologis nyckelfigurer Jeffrey C. Alexander menar att kulturell sociologi innebär en uppfattning (till skillnad från uppfattningen som "sociology of culture" har att kultur är en produkt av faktorer utanför kulturen, som t.ex. ekonomin) att kultur är mer autonom (Wikipedia, 26:e april 2013). Kulturell sociologi lägger även mer vikt vid inre meningar (ibid.). Det här innebär en uppfattning om att idéer och symboliska processer i kulturer kan ha en oberoende effekt på sociala institutioner, politik och kulturen själv (ibid.).

⁹Täckande lag överensstämmer med Hempels begrepp generell lag som han definierar som så här: "/.../ ett påstående i universell villkorsform som lämpliga empiriska upptäckter kan bekräfta eller vederlägga. Ordet "lag" ger vid handen att påståendet i fråga faktiskt är väl styrkt genom tillgängliga relevanta bevis." (Hempel 1942 (2008): 335). Det här innebär alltså något som gäller universellt, generellt och som är väl styrkt empiriskt.

Davidson, som Reed utgår ifrån, gick emot den traditionella empiristiska uppfattningen att medvetandet inte har kausala relationer till skillnad från den fysiska världen (ibid.:38). Han gick också emot uppfattningen att det mentala går att reduceras till det fysiska (ibid.); exempelvis att tankar och mentala tillstånd går att reducera till underliggande kemiska processer. Mot bakgrund av det här hävdade Davidson att det inte är någon språklig skillnad mellan att hänvisa till en fysisk orsak i en förklaring och att hänvisa till ett skäl (ibid.). Vilket går att uttrycka med följande exempel: han äter inte kött *eftersom* han anser det som moraliskt fel. Vidare så hävdade Davidson också att skäl kan vara orsaker även om de inte har någon tydlig relation till en kausal lag (ibid.). Innebörden av det här, som är en viktig del av den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet, uttrycker Reed som följande:

If an agent has certain pro-attitudes and beliefs, and if, in retrospect, we can see that these pro-attitudes and beliefs provide the reason why that agent acted in a certain way, then those pro-attitudes and beliefs are the cause of that action, *regardless of whether a more generalized regularity can be established between those "kinds" of pro-attitudes and beliefs and that "kind" of action* (ibid.). (kursivt original).

Vad Reed säger är alltså att om en aktör har vissa attityder och övertygelser, och om vi i efterhand kan se att de här gav skälet till varför en aktör handlade på ett visst sätt, så är de här attityderna och föreställningarna orsaken till handlingen. Det här är kriteriet utifrån den kulturella sociologin för att fastställa kausalitet. Attityder och övertygelser måste heller inte vara regelbundna och generellt förknippade med typen av handling för att betraktas som dess orsak.

Davidsons definition av attityderna, de mentala tillstånd, som tillsammans med övertygelser hos en aktör kan ge skäl till handling, inkluderar begär, strävanden, olika moraliska åsikter, sociala konventioner, offentliga och privata mål (ibid.). Reed skriver att, till skillnad från Davidson, så är det ytterst viktigt för den kulturella sociologen att analysera och klassificera alla de här känslorna och tillstånden som är de subjektiva ursprung till socialt handlande (ibid.).

Skäl som orsakar aktörers handlingar har sitt ursprung i meningsformationer som t.ex. estetik, moral, ekonomiska fördomar etc. (ibid.). Därför, även om singulära orsaker till handlingar står att finna i skäl, måste upptäckandet av källan till skälen gå via

analyserandet av social mening (ibid.). Det innebär att ursprunget till ett skäl som t.ex. en moralisk åsikt hos en aktör, står att finna genom analyserandet av meningsformationer, i det här fallet moraler, som omger aktören.

Sammanfattning och diskussion

Den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet går att sammanfatta enligt följande:

- Skäl är orsaker
- Det är ingen språklig skillnad mellan att hänvisa till ett skäl eller en fysisk orsak.
- För att fastställa kausalitet räcker det att det i efterhand går att se att vissa attityder och övertygelser gav skäl till en aktör att handla så som den gjorde.
- Typerna av attityder och övertygelser måste inte regelbundet och generellt förknippas med typen av handling för att ses som dess orsak.
- Attityderna kan vara begär, strävanden och moraliska åsikter m.m.
- Skälen har sitt ursprung i meningsformationer

För att fastställa kausalitet utifrån den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet måste skäl till handlingar identifieras. Vilka skäl en aktör hade till att den handlade på ett visst sätt i ett sammanhang måste kartläggas för att förstå orsakerna till dennes handlande. Det här måste göras i efterhand eftersom en forskare inte kan se en aktörs skäl då denne utför en handling. Forskaren måste fråga aktören efteråt vad den hade för skäl, eller resonera sig till det utifrån vad den vet om aktören och sammanhanget, samt vilka skäl liknande aktörer har i liknande sammanhang. Det senare leder till ett osäkert resultat då forskaren bl.a. måste förutsätta att liknande aktörers skäl skulle överensstämma med den aktuella aktörens skäl i just det här fallet, och för att det hellre inte kan omfatta t.ex. skäl hos aktören som kan ha uppstått av unika tillfälligheter just för dagen. Om metoden att intervjua används för att identifiera skäl förutsätter den att aktörer är medvetna om vilka skäl de hade till olika handlingar och att de kan återge dem. Aktörer är dock inte alltid medvetna om varför de handlar som de gör, en aktör kan t.ex. inte alltid ange något skäl till varför den väljer en viss plats i en buss eller en maträtt. Det kan även finnas handlingar som inte har några medvetna skäl bakom sig. Då en aktör inte alltid är medveten om vilka skäl den har till en handling kan det falla sig så att den gör en efterkonstruktion när den blir tillfrågad angående skäl. En aktör kan t.ex. hävda att hon skänkte pengar till röda korset av moralisk övertygelse medan hon i själva verket gjorde det för att det skänker henne tillfredsställelse. Fallet kan också ofta vara så att en aktör tror sig veta

skälet till varför den utför en viss handling men att det inte är det egentliga skälet. Exempelvis kan en aktör tro att skälet till att den föredrar en produkt framför en annan är smaken, medan skälet egentligen är produktens starka varumärke och den status som är förknippad med att konsumera just den produkten.

Med allt det här i beaktande går det att se att det är mycket svårt att fastställa ett kausalt förhållande mellan ett skäl och en handling. Det innebär också att ett fastställande av ett sådant förhållande innebär mycket osäkerhet. Det finns ingen möjlighet att på något vis kontrollera om skälet som anges som orsak till en handling av en aktör verkligen var det närvarande skälet till handlingen. Ingen kan titta in i en annan människas medvetande för att se vilka skäl som finns där. Även om ett resonerande tillvägagångssätt, som det skrivits om ovan, används för att kartlägga en aktörs skäl och bedöma trovärdigheten av de skäl som den själv anger, innebär det ett osäkert resultat eftersom det förutsätter regelbundenhet och generaliserbarhet. Det kan hellre inte alltid kontrollera för trovärdigheten av skäl som anges som i exemplet ovan med röda korset, eftersom de moraliska skäl som aktören anger kan överensstämma väl med vad t.ex. andra aktörer har för skäl till liknande handlingar.

Reed skriver också att skäl som orsakar handlingar har sitt ursprung i meningsformationer, det är där de kommer ifrån. Om ursprunget till skälen som människor har för att handla finns i omgivande meningsformationer, måste dessa betraktas som orsakerna till skälen (skälen är beroende av dem och finns tack vare dem). Men om det är de här meningsformationerna som orsakar skälen, är det inte också de som är orsakerna till handlingar? Meningsformationerna kommer före i tiden jämfört med skäl, och uppfyller då det krav för att vara orsak som det skrivits om tidigare i den här uppsatsen. Skälen är i det här perspektivet något mellanliggande som möjliggör att meningsformationerna kan leda till en effekt hos aktören.

Meningsformationerna orsakar skälen som i sin tur orsakar handlingar, vilkas egentliga orsak då är meningsformationerna eftersom det är där orsakskedjan har sin början. Exempelvis kan det mönster som finns i människors handlande när de ska gå av och på tunnelbanan ses som en effekt av en meningsformation som strukturerar och reglerar handlandet. Aktörerna som handlar utefter det i tunnelbanan må ha sina skäl till handlingar, men det ligger närmare till hands att förklarar varför aktörer betar sig så med att det finns normer för det. Med det här exemplet illustreras hur handlingar, även om de har sina skäl, också har sitt ursprung i meningsformationer. Det kan därför ligga närmare till hands att utpeka dessa som deras orsaker. Reed klargör inte i sin text hur relationen mellan meningsformationer och skäl ser ut,

och därför ger han inte några argument mot varför inte meningsformationerna skulle vara de egentliga orsakerna. Det här innebär att den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet, utifrån Reeds text, inte kan ge klarhet i eller styrker att det är skäl som är orsaker.

Jämförelse mellan de olika uppfattningarna om kausalitet samt avslutande diskussion

De norska vetenskapsteoretikerna Nils Gilje och Harald Grimen skriver att en skillnad mellan orsaker inom naturvetenskapen och samhällsvetenskapen är att de inom naturvetenskapen oftast är händelser (1995:146). Orsakerna inom naturvetenskapen är inte som inom samhällsvetenskapen handlingar som kan förklaras genom att hänvisa till aktörers skäl (ibid.). Det säger sig självt att ett moln inte har något skäl till att orsaka regn. Men Hempel och den logiska empirismen erkänner inte att det är någon skillnad mellan förklaringar inom naturvetenskapen och samhällsvetenskapen, och därmed mellan kausaliteten inom dem. Det här innebär att Hempel måste avfärda att skäl kan vara orsaker. Den kulturella sociologin och även den kritiska realismen hävdar motsatsen och måste i den meningen vidhålla att det finns i den meningen en sådan skillnad mellan samhällsvetenskapen och naturvetenskapen som Gilje och Grimen skriver om. Därmed är själva utgångspunkten för Hempels uppfattning om kausalitet och de två andras vitt skild eftersom deras bild av samhällsvetenskapen skiljer sig åt.

En central fråga som alla uppfattningarna om kausalitet i den här uppsatsen berör är frågan om regelbundenhet. Hempel påstår att för att något ska betraktas som en verkans orsak måste det bindas samman med verkan genom en generell hypotes och därför regelbundet förknippas med den. Den kritiska realismen däremot påstår att kausalitet inte är en fråga om regelbundenhet. Utifrån bl.a. den sociala världens konstitution, vilken består av tolkande människor som kan tolka sin omgivning olika och därmed innehåller en stor variation, och kausala krafter som kommer till uttryck beroende av omständigheter och får olika effekter beroende av dessa, menar den att kausalitet inte är en fråga om regelbundenhet. Den kulturella sociologin är också emot att orsaker måste vara regelbundna och hävdar att orsaker inte måste förknippas generellt med en verkan för att kunna fastställas som dess orsak i ett givet fall. Eftersom Hempel vidhåller regelbundenhet får hans uppfattning om kausalitet större anspråk än de andra då den möjliggör förutsägelser. Då regelbundenhet innebär att det som gäller nu

även kommer att gälla i framtiden är det därför möjligt att göra förutsägelser för framtiden utifrån vad som är giltigt nu.

Den kritiska realismen ger alltså argument för varför kausalitet inte är en fråga om regelbundenhet, medan Hempel inte ger några argument för varför den sociala världen skulle vara regelbunden. Men vad han däremot gör är att han visar att många metoder för att fastställa kausalitet åberopar implicit generaliserbarhet, och därmed att fastställandet av kausalitet inte är möjligt utan att förutsätta regelbundenhet. Hempel visar att t.ex. en inlevelsemetod där en historisk persons handlingar ska förstås måste åberopa sig på generaliserbarhet eftersom forskaren generaliserar resultaten av sin inlevelse som giltiga för hur det förhöll sig med den historiska personen. Tidigare har det visats i uppsatsen att den kritiska realismen, trots sin argumentation mot regelbundenhet, inte hellre kan undvika att förutsätta generaliserbarhet och därmed regelbundenhet. Djurfeldt skriver bl.a. att teorierna som den kritiska realismen använder för att identifiera kausalitet måste innehålla antaganden om hur aktörer beter sig i olika sammanhang. Användandet av sådana här antaganden förutsätter att hur aktörer beter sig i vissa fall går att generalisera till och appliceras på andra fall där kausalitet ska fastställas. Därför förutsätter den kritiska realismen regelbundenhet samtidigt som den argumenterar mot det.

Hempels poäng om att kausalitet måste förutsätta regelbundenhet gäller därför också för den kritiska realismens uppfattning om kausalitet. Men den kritiska realismen staplar upp flera argument mot regelbundenhet medan Hempel inte ger ett ändå för. Därför väger skälen mot regelbundenhet tyngre. Men om den sociala världen inte är regelbunden innebär det att det varken går att fastställa kausalitet utifrån den kritiska realismens uppfattning om kausalitet eller Hempels uppfattning, eftersom båda måste förutsätta regelbundenhet för att fastställa ett kausalt förhållande. Den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet kommer däremot runt det här problemet. En tänkbar metod för att fastställa kausalitet utifrån den är att genomföra intervjuer där aktörer tillfrågas om skäl till sitt handlande. Vid ett sådant här tillvägagångssätt måste inte regelbundenhet förutsättas eftersom ett fall som undersöks via en intervju inte måste hänvisa till andra fall med andra aktörer. Alltså är fastställandet av kausalitet utifrån den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet fortfarande möjligt även om den sociala världen inte är regelbunden.

Även om frågan om regelbundenhet åsidosätts har alla orsaksuppfattningarna problem vad gäller fastställandet av kausalitet. Hempel skriver att hans förklaringsmodell endast berör typer av händelser och att det aldrig går att slutföra en fullständig förklaring av en individuell händelse. Det innebär att alla händelser och generella hypoteser som spelar roll i orsakandet av en individuell händelse aldrig helt går att kartlägga. Därför kan kausalitet vad gäller individuella händelser utifrån Hempels uppfattning om kausalitet aldrig fullständigt förklaras och därmed inte hellre med säkerhet fastställas. Djurfeldt skriver utifrån den kritiska realismens uppfattning att kausalitet strängt taget endast går att fastställa i efterhand när alla närvarande omständigheter för en händelse går att överblicka. Men han skriver också att eftersom kausalitet utgår ifrån kausala krafter som inte går att erfara med sinnena, krävs det en teori för att identifiera kausalitet i empirin. De här teorierna måste innehålla antaganden om hur människor agerar i olika sammanhang och kan inte inrymma alla de möjliga omständigheter som kan spela roll i ett sammanhang. Därför är alltid teorierna som används för att identifiera kausalitet bristfälliga. Det leder till att fastställandet av kausalitet aldrig sker med stor säkerhet. Den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet har även problem med att fastställa de skäl som kan tänkas vara orsaker i ett enskilt fall. Under avsnittet ovan där denna uppfattning behandlas har redan problem med metoden för att identifiera skäl diskuterats, bl.a. därför att människor kan vara omedvetna om de egentliga skälen för sina handlingar.

Alla dessa tre uppfattningar om kausalitet har alltså problem vad gäller fastställandet av kausalitet, problem som bl.a. beror på den stora variation och mångfald som finns i den sociala världen¹⁰. Därför går aldrig kausalitet med säkerhet att fastställa utifrån någon av dessa uppfattningar. De resultat som följer av deras metoder för fastställandet av kausalitet kommer alltid att innehålla osäkerheter. Därmed brister alla uppfattningarna om kausalitet beträffande applicerbarhet inom sociologin.

Konklusion

I den här uppsatsen har det hävdats att det går att göra invändningar mot Hempels uppfattning om kausalitet beträffande vad den förutsätter och vilka krav Hempel själv ställer upp. Hempels uppfattning om kausalitet förutsätter regelbundenhet i den sociala världen eftersom

---

¹⁰ Det finns väldigt många andra aspekter av frågan om fastställande av ett förhållande i empirin, men p.g.a. utrymme tas endast de aspekter som diskuteras av de aktuella texterna i uppsatsen upp.

han menar att det finns generella lagar som gäller universellt. Men samtidigt kräver han att generella lagar ska vara empiriskt prövbara, ett krav förutsättningen av regelbundenhet inte uppfyller. Hempels uppfattning om kausalitet innehåller heller inte någon bakomliggande förklaring till varför händelser kan orsaka andra händelser, utan endast en förklaring genom sammankoppling mellan händelser utifrån generella hypoteser. Därför är hans uppfattning om kausalitet i sträng mening endast en uppfattning om generella samband.

Beträffande den kritiska realismens uppfattning om kausalitet har det i uppsatsen även gjorts gällande att det finns problem. De texter som presenterar uppfattningen om kausalitet erbjuder inga tillfredställande argument till varför de kausala krafterna ska betraktas som orsaker framför omständigheterna (som faktiskt ligger före i tiden) för en situation. Även om uppfattningen om kausalitet erbjuder en typ av förklaring till varför något kan orsaka en effekt genom att hänvisa till kausala krafter, så går det inte att med sinnena erfar att en kausal kraft orsakar en effekt. Utifrån det här perspektivet löser därmed inte uppfattningen om kausalitet Humes problem att vi endast erfar att något föregår något annat, inte att det orsakar det. Det går även att göra invändningar mot uppfattningen där det argumenteras mot regelbundenhet i den sociala världen, eftersom de som står bakom uppfattningen samtidigt förutsätter regelbundenhet i metoderna för att fastställa kausalitet.

Den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet har även befunnits ha problem. De tänkbara metoderna för att fastställa kausalitet utifrån skäl har visat sig ha många svårigheter. Eftersom att människor exempelvis inte alltid är medvetna om sina skäl till de handlingar de utfört går det inte att säkerställa att de skäl de uppger i en intervju är de egentliga orsakerna till deras handlingar. Uppfattningen om kausalitet innefattar även att skälen har sitt ursprung i sociala meningsstrukturer. Då de här är ansvariga för uppkomsten av skälen och föregår dem i tiden, finns det anledning att fråga sig varför inte de betraktas som de egentliga orsakerna till handlingar som aktörer utför.

Slutligen har slutsatsen dragits att det finns problem vad gäller säkerhet i fastställandet av kausalitet utifrån alla tre uppfattningarna om kausalitet. Den kulturella sociologins uppfattning om kausalitet innebär svårigheter vad gäller fastställandet av kausalitet utifrån det som det har skrivits om i stycket ovan. Hempel skriver själv att det aldrig går att slutföra en fullständig förklaring av en individuell händelse. Detta innebär att fastställandet av kausalitet i ett enskilt fall aldrig blir fullständigt. Eftersom den kritiska realismens uppfattning om

kauslighet innefattar kausala krafter som inte går att erfara med sinnen, innebär det att metoden för fastställandet av kausalitet måste utgå ifrån en teori. Men Djurfeldt skriver att en teori aldrig kan täcka den stora variation som ryms inom den sociala världen. Därmed är det verktyg som används för fastställandet av kausalitet bristfälligt och medför en osäkerhet i resultatet.

Litteraturlista

Bergström, Göran, Boréus, Kristina 2012. *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur

Danermark, Berth et al. 2003. *Att förklara samhället*, Lund: Studentlitteratur

Djurfeldt, Göran 1996. *Boström och Kaminen*, Lund: Arkiv förlag

Gilje, Nils, Grimen, Harald 1995. *Samhällsvetenskapens förutsättningar*, övers. Sten Andersson, Göteborg: Daidalos

Goldthorpe, John H., *Causations, Statistics and Sociology* In: European Sociological Review. Mar., 2001, Vol. 17, Issue 1, p1-20, 20p.; Oxford University Press

Hempel, Carl G. 1943/2008. *Generella lagar i historien*, övers. Bengt Molander, i Konrad Marc-Wogau, Lars Bergström och Staffan Carlshamre (red.): *Filosofin Genom Tiderna 1900-talet Efter 1950*, Stockholm: Thales

Kenny, Anthony 2009. *Västerlandets filosofi*, övers. Jim Jakobsson, Stockholm: Thales

Kihlgren, Per 2013a. "Examinationsuppgiftskvalitativmetod" [examinationsuppgift på metodkurs inom kandidatkurs inom sociologi. Opublicerad.]

Kihlgren, Per 2013b. "Litteraturpaper" [examinationsuppgift på teorikurs inom kandidatkurs inom sociologi. Opublicerad.]

Mautner, Thomas 2005. *Dictionary of Philosophy*, London: Penguin Books

Reed, Isaac Ariail 2012. *Cultural Sociology as Research Program: Post-Positivism, Meaning and Causality*, i Jeffrey C. Alexander, Roland N. Jacobs och Philip Smith (red.): *The Oxford Handbook of Cultural Sociology*, Oxford University Press

Sayer, Andrew 1992. *Method in Social Science: a Realist Approach*. London & New York: Routledge

Sayer, Andrew 2000. *Realism and Social Science*, Sage

Wikipedia 2013. Jeffrey C. Alexander, http://en.wikipedia.org/wiki/Jeffrey_C._Alexander